

Bokmeldinger

Frikorps med hjertelag

Lars Arve Røssland: *Media og det menneskelege. Moralfilosofiske utgangspunkt for journalistisk etikk*. Det Norske Samlaget, 2007

Det er en sikker observasjon at de journalistiske mediene i Norge i løpet av de siste fire-fem tiårene har gjennomgått en frigjøringsprosess. Det eksemplet som nevnes oftest, er avisenes farvel til enhver formell tilknytning til de politiske partiene. Eksempel nummer to er gjerne NRKs økende frihet fra politisk påpassing. På håndverksnivået har journalister og redaktører samtidig oppnådd større spillerom overfor sine kilder, særlig slike som antas å ha noe å skjule for offentligheten. På yrkesgruppenivået har pressefolk arbeidet målbevisst med å markere sin profesjonalitet, ikke minst i form av faglig ubestikkelighet (integritet) og gjennom et aktivt eierskap til et system for selvjustis. Et utslag av prosessen er også en betydelig selvbevissthet og en korpsånd som bidrar til å slutte rekkene utad (Raaum 1999).

Frigjøringsprosessens drivkrefter og mål har vært beskrevet fra forskjellige vinkler. Den mest konsekvente forklaringen fra sosiologisk ståsted er levert av Terje Rasmussen (særlig Rasmussen 2007). Han betrakter frigjøringsprosessen som et eksempel på en generell og langsiktig utdifferensiering av sosiale systemer i vestlige samfunn. Mediefeltets selvstendiggjøring er således et utslag av en allmenn omstrukturering i samfunnet, ikke primært et klenodium som pressen selv har tilkjempet seg.

Undertegnede har beskrevet frigjøringen av medienes journalistiske virksomhet i et maktkamp- og forhandlingsperspektiv som sett fra medienes side har vært både målbevisst og framgangsrik. Blant motpartene har vært de tre konstitusjonelle statsmaktene – i ulike konstellasjoner, men aldri *samlet* mot pressen (Raaum 1999 og 2003). I oppgjøret med den dømmende makt har pressen dessuten fått internasjonal drahjelp. Den stammer fra menneskerettsdomstolen i Strasbourg i form av medhold i injuriesaker, men også som all-

ment ideologisk materiale til avstiving av skyttergraver når pressekritikerne angriper.

Felles for de to nevnte perspektivene er at selvjustissystemet ikke bare oppfattes som et uegennyttig tilbud til omverdenen om konfliktløsning og symbolsk oppreisning – apparatet tilskrives også en sentral *strategisk* rolle i vedlikeholdet av frigjøringsprosessen. Slik sett fungerer selvjustisen som et prov på at den journalistiske institusjon opptrer ansvarlig og dresserer bransjens avvikere når det trengs. Derved får klagerne sitt, mens pressen samtidig røkter sitt eget renommé. Rasmussen skriver at apparatet på denne måten brukes som "antenne", Raaum bruker betegnelsen "termostatetikk". Sistnevnte hevder dessuten at klageapparatet ofte avleder oppmerksomheten fra mediens atferd og selv blir syndebukk eller forhandlingstema, alt ettersom. Det er i så måte symptomatisk at de presseetiske retningslinjene her i landet revideres hyppigere enn det som er vanlig i de fleste andre land.

Lars Arve Røssland har skrevet en bok som primært er ment å fylle moralfilosofiske lakuner i journalistikkens grunnpensum, altså en klart normativ oppgave. Det ligger for så vidt i sakens natur at han samtidig stiller seg kritisk til det han mener er en overdreven motivmistanke hos enkelte andre etikkbeskrivere. Videre har han merket seg at journalister og redaktører ofte blir uvanlig fåmælte og lite artikulerte når de skal begrunne hvorfor de gjorde som de gjorde i etiske valgsituasjoner. En mye omtalt magesfølelse får iblant tjene som hjemmel i grunngivingen, og det er dessuten ganske vanlig å falle tilbake på Vær Varsom-plakatens bokstav, eventuelt hva Pressens Faglige Utvalg (PFU) måtte ha uttalt om lignende tilfeller.

Men pressens etikkapparat er nødtørftig i den forstand at det stort sett bare setter opp noen negative kasusmarkeringer langs journalistikkfagets yttergrenser, ledsaget av nokså grunne premisser. Røssland viser til at klageapparatet over tid har skiftet karakter fra å være etisk drøftende til å bli mer byråkratisk (Røssland 1999) og derved faktisk "avetikkifisert". Dette er en variant av den utviklingen som undertegnede har kalt "legalisering", dvs. en økende tendens til å påberope Vær Varsom-plakatens paragrafer som uttrykkelige hjemler i klagesakene – ikke ulikt jussens legalitetsprinsipp (Raaum 2003). En ulempe ved en legalisering av selvjustisapparatet er at det kan invitere til ansvarsfraskrivelse – det som ikke dekkes av reglene, oppfattes som tillatt, og pressekritikk som ikke er hjemlet i reglene, kan avvises som synsing.

Her er det forfatteren ser sin oppgave, og boktittelen, "Media og det menneskelege", er programmatisk. Han konstaterer med rette at yrkes- og bran-

sjeetikkens normer per definisjon har røtter i allmenn moralfilosofi, men at det historiske dyplaget av verdier og prinsipper ofte blir oversett i dagens aktuelle dilemmaer. Ikke minst gjelder dette for journalistikken, der et hildrende avsløringsmål ofte får rettferdiggjøre arbeidsmetoder som strider mot gjengs folkeskikk og rammer mennesker (i utrensmål, som det gjerne legges til i pressens forsvarstaler). Journalister trenger ifølge forfatteren en ”danningsplattform” for sin etiske refleksjon, og denne må være fundamentert i respekten for mennesket – som individ og som samfunn. En sentral devise i hans framstilling er ”først menneske, så journalist”. Med et slikt utgangspunkt legger han ut på en selektiv leting bakover i filosofihistorien – selektiv i den forstand at han velger ut filosofer som han finner særlig betydningsfulle som bidragsytere til dannelsingsprosjektet. Å etterlyse eventuelle utelatte historiske størrelser ville derfor ikke være god anmelderskikk.

Det er uunngåelig at forfatteren med dette kompasset kommer den såkalte nærhetsetikken på kloss hold. Denne har en åpenbar relevans for møtet mellom journalisten og enkeltmennesket, enten han eller hun er det vi her i landet kaller intervjuobjekt, eller vedkommende er gjenstand for omtale eller avbildning uten å ha gitt samtykke til det. Røssland har stor sans for nærhetsetikken, men innser at den har sine begrensninger i den journalistiske hverdagen. Det er forskjell på graden av empati hos journalisten som intervjuer et menneske i sorg og intervjueren i et skarpt og overrumplende avsløringsprosjekt. Slik må det være hvis en godtar at pressen har et renovasjonsoppdrag for samfunnet, selv om en slik jobb bare er hjemlet i en tradisjonell, diffus kontrakt med røtter i utilitaristisk filosofi og gjennomsyret av en dyp skepsis til makthavere av alle slag. Vi har å gjøre med ”a system of distrust”, som den slovenske medieforskeren Slavko Splichal treffende har uttrykt det (Splichal 2002). Røssland godtar avsløringsprosjektet som sådant, men også *det* med et menneskelig ansikt og et aktverdig mål.

Det aller aktverdige målet for en seriøs journalistikk, og samtidig den politiske basis for etikken, er ifølge forfatteren å stimulere den demokratiske styreformen med tilhørende menneskerettigheter. Dette virker ikke videre kontroversielt i vår del av verden, men det fører forfatteren inn i et pressepolitisk lende som ikke er problemfritt. Det dreier seg om en kommunitaristisk samfunnsfilosofi, som i amerikansk tapning har avfødt fenomenet ”civic journalism” (ofte pleonastisk omtalt som ”public journalism”). Denne retningen har en klar brodd mot den tradisjonelle amerikanske insisteringen på pressefrihetens forkjørsrett og legger i stedet hovedvekten på mediens ansvar for

såkalt revitalisering av lokaldemokratiet, bl.a. gjennom prosjekter for å aktivisere publikum i demokratifremmende tiltak. Pressen skal med andre ord re-integreres i det politiske liv – et programmatisk mottrekk mot den eksklusive betrakterposisjonen den tradisjonelt har inntatt. Ikke uventet har kommunitaristene pådratt seg sterk motstand fra pressens tradisjonister, som hevder at civic journalism anfekter den redaksjonelle friheten og i verste fall lefler med ufjelge politiske systemer. At amerikanske eksperimenter med civic journalism angivelig er på retur, er derfor ingen bombe.

Men selv om kommunitarismen synes å være Røsslands filosofiske preferanse som grunnlag for "ein etikk for ei ny tid", kan han ikke mistenkes for å ta lett på ytrings- og pressefriheten. Han er pragmatisk i sin åpne holdning til filosofiske bidrag fra ulike hold. Og i en oppsummerende liste som forlaget noe misvisende lanserer som "10 'tesar' for ein ny medieetikk", er kommunitarismen så vidt abstrakt representert at Norsk Redaktørforening kunne ha underskrevet den. Frigjøringsprosjektet er ikke i fare.

Hvorvidt kunnskap om profilerte filosofers tanker om "Døden, havet og kjærleiken: det nære og det overordna" (tittel på kapittel 7.2) så kan være til hjelp for journalister i etiske valgsituasjoner, er fortsatt uvisst. At utdrag av filosofiens historie er relevant i dannelsesplattformen også i journaliststudiet, er jeg med på. Jeg er mindre sikker på om Røsslands bok går hjem hos studentene uten en skjerpet pedagogisk innsats attåt. Til det er den kanskje i overkant fragmentarisk (forfatteren har villet ha med mye på få sider), og eksempelmaterialet for sparsomt. Et eksempel kan være hans utredning om begrepet "offentlig person", som er uventet grunn, i lys av forfatterens interesse for det menneskelige.

Et generelt problem er knyttet til terminologien i mange skribenters drøftinger av journalistikkens etikk. I medievitenskapelige miljøer er det vanlig å bruke betegnelsen "medieetikk", og innledningsvis ser det ofte ut som om forfatterne med det mener all slags redaksjonelt innhold i mediene. Men like ofte viser det seg at det likevel bare er *journalistikkens* innhold og eventuelt arbeidsmetoder som skal saumfares. Som kjent inneholder mediene svært mye stoff som verken er journalistikk eller annonser, og som like fullt reiser etiske spørsmål. Det er nok å nevne såkalte realitysjangrer og allehånde idol-aktige produksjoner.

Begrepet medieetikk er egnet som samlebegrep for medieproduksjon og – innhold i sitt fulle mangfold. Men i så fall trengs et begrep som bare omfatter det journalistiske. "Journalistikketikk" ville være spesifikt nok, men tungt.

Presseorganisasjonene (sic), som omfatter alle slags medier, bruker i stedet de tradisjonelle betegnelsene "presseetikk", "presseskikk" og "pressefrihet", analogt med nomenklaturen Norsk Presseforbund og Pressens Faglige Utvalg. Det samme gjør enkelte etikkskribenter, særlig slike som er knyttet til journalistutdanningene (undertegnede inkludert). Røssland prøver seg også på en presiserende terminologi, men uten særlig hell. Hans sontring mellom "journalistikk" som et individuelt fenomen og "medieetikk" som kollektivt fenomen, kanskje like vidtfavnende som Rasmussens begrep "mediesamfunnsmoral" (Rasmussen 2001), er lite oppklarende. Bedre blir det ikke når han senere bruker "presseetikk", tydeligvis ensbetydende med "journalistikk" (s. 117 ff). Og sannelig, på side 140, skriver han om "moderne presse- eller medieetikk".

Uavklart terminologi på fagområdet kan lett bidra til uklarhet om hvem som skal tildeles ansvaret for etikken på ulike nivåer av medieindustrien og dens enkeltbedrifter. Denne tematikken har ikke vært noe sentralt anliggende i Røsslands bok. Det er en begrensning som må aksepteres i en framstilling som allerede håndterer svært mange tungtveiende temaer.

Litteratur

- Rasmussen, Terje (2001): *Mediesamfunnets moral*. Pax forlag, Oslo.
 Rasmussen, Terje (2004): *Mektig og aktverdig*. IJ-forlaget, Kristiansand.
 Røssland, Lars Arve (1999): *Presseskikkens samtale*. Fagbokforlaget, Bergen.
 Raaum, Odd (1999): *Pressen er løs!* Pax forlag, Oslo.
 Raaum, Odd (2003): *Dressur i pressen*. Universitetsforlaget, Oslo.
 Splichal, Slavko (2002): *Principles of Publicity and Press Freedom*. Rowman & Littlefield, Oxford.

Anmeldt av Odd Raaum